

กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง*

THE PROCESS OF CREATING A LEARNING NETWORK IN THE COMMUNITY CASE STUDY OF SCENTED CANDLE MAKING PROFESSION GROUP BAN TO MUEANG BANG MAK SUB-DISTRICT KAN TANG DISTRICT

วรัญญา ชิกขำ

Waranya khikkham

กัณตพล เสนาชาติ

Kantaphon Senachat

มณีนุช ตันกวนก้อง

Maneenuch Tankuankong

จิตติมา ดำรงวัฒนะ

Jittima Damrongwattana

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Thailand

Email: jittima_dam@nstru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการเกิดกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม 2) เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และ 3) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนของกลุ่มอาชีพการทำเทียน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้ให้ข้อมูลหลัก นางรัตนา อุตตสุรดี (ประธานกลุ่ม) นายสนอง พอกศักดิ์ (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก) และนายจิรพงศ์ เอียดสี (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4) เครื่องมือรวบรวมข้อมูล 1) เครื่องบันทึกภาพ 2) บันทึกการสังเกต 3) แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบที่ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามไว้เพื่อต้องการเก็บบันทึกข้อมูล และ 4) เครื่องบันทึกเสียง เป็นการบันทึกเสียงตอนสัมภาษณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูล 1) สัมภาษณ์ในพื้นที่ชุมชนเพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้น 2) สร้างความสัมพันธ์ และแนะนำตัว 3) ประสานงานโดยใช้เครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูลรายละเอียด และ 4) รวบรวมวิเคราะห์ และสรุปผล การวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาเรื่องการทำเทียนหอม เมื่อรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า 1) พัฒนาการการเกิดกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม พบว่ามี 4 ขั้นตอน คือ 1.1) ขั้นตอนตัวของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม 1.2) ขั้นตอนการรวมตัวกันของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม 1.3) ขั้นตอนการผลิตสินค้าภายในกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม และ 1.4) ด้านขั้นตอนการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม 2) สภาพปัญหา ของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม ดังนี้ 2.1) ปัญหาการผลิตกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม 2.2) ปัญหาบรรจุภัณฑ์กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม 2.3) ปัญหาด้านการตลาดของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม และ 2.4) ปัญหาการบริหารจัดการกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม และ 3) กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม ดังนี้ 3.1) การก่อตัวของเครือข่าย 3.2) การสร้างและพัฒนาเครือข่าย 3.3) การบริหารจัดการเครือข่าย และ 3.4) การขยายผลของเครือข่าย

คำสำคัญ: กลุ่มอาชีพ, เครือข่ายการเรียนรู้, การบริหารจัดการ, กระบวนการสร้าง

Abstract

The purposes of this research article were 1) To study the development of the occupation group making scented candles, 2) To study the condition of the problem, and 3) To study the process of creating a learning network in the community of the occupation group making scented candles. This research used the descriptive research method with the main informants, which included Mrs. Rattana Uttasuradee (The group's Chairwoman), Mr. Sanong Phoksak (Chairman of Bang Mak Sub-district Administrative Organization), and Mr. Jirapong Ladsai (Village Headman of Village No. 4) Data collection tools included 1) A camera, 2) Observation records, 3) An interview form, which was a form in which the researcher used to ask questions in order to record data, and 4) Audio recorder, which was for recording the interview. Data collection was conducted with 1) Surveying the areas in the community to study basic information; 2) Building relationships and introducing oneself; 3) Coordination using tools to collect detailed information; and 4) Collecting, analyzing, and summarizing the results upon data analysis while studying how to make scented candles when collecting information. The results of the research found that 1) The development of the occupation group making scented candles was found to have four stages: 1.1) The formation stage of the occupation group making scented candles; 1.2) The process of forming the occupation group making scented candles; 1.3) Process of producing the products within the occupation group making scented candles; and 1.4) Management process of the occupation group making scented candles. 2) Problems of the occupation group making scented candles indicated as follows: 2.1) Production problems within the occupation group making scented candles; 2.2) Packaging problems for the occupation group making scented candles; 2.3) Marketing problems of the occupation group making scented candles; and 2.4) Management problems within the occupation group making scented candles. and 3) The process of creating a learning network in the community of the occupation group making scented candles was indicated as follows: 3.1) Network formation; 3.2) Network creation and development; 3.3) Network management; and 3.4) Network enhancement.

Keywords: Occupation Group, Learning Network, Management, Building Proces

บทนำ

กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม มี นางรัตนา อุตตสุรดี เป็นหัวหน้ากลุ่ม โดยมีความคิดว่าจะจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา โดยมีหน่วยงานในตำบลเข้ามาช่วยและดูแลเรื่องการจัดตั้งกลุ่มและได้เข้ามามีช่วยเหลือและช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการจัดตั้ง

กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอมปกติเวลาที่ทีมงานแต่งงานบวช หรืองานต่าง ๆ จะต้องไปซื้อเทียนหอมจากที่อื่นเป็นมาเป็นของชำร่วยหรือของฝาก พอนาน ๆ ไปจึงมาช่วยกันคิดว่าทำยังไงถึงจะประหยัดเงินส่วนนี้ไปได้จึงไปช่วยคนในหมู่บ้านประมาณ 4 - 5 คน มาช่วยกันทำเพื่อส่งตามออเดอร์ที่แต่ละงานเขาสั่งตอนแรกใช้ถ้วยเล็ก ๆ หรือถ้วยที่ไว้ใส่วุ้นนำมาต่อกัน ตกอันละ 10 บาท

นั่นคือจุดเริ่มต้นในการทำเทียนหอม หลัง ๆ จึงลองนำไปขายที่บูธจัดงานต่าง ๆ ก็เริ่มที่จะได้รับความสนใจ จึงทำไปเรื่อย ๆ แต่ก็มีลูกค้าที่หลังว่าทำอะไรถึงจะต่างจากของคนอื่นจึงนำสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เป็นตัวช่วย และเพื่อการลดต้นทุนในการใช้น้ำมันหอมระเหย

จากความเป็นมา และความสำคัญดังกล่าวทำให้มีความสนใจที่จะทำการศึกษาเกี่ยวกับได้รับความรู้ ในการทำเทียนหอมจากสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่นและสามารถนำวัสดุที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประกอบในการทำ เทียนหอมทำให้ชาวบ้านหรือคนในชุมชนที่สนใจสามารถนำสิ่งเหล่านั้นมาเป็นวัสดุในการทำเทียนหอมได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการเกิดกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม
2. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม
3. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนกรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

ด้านขอบเขต

ด้านประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ นางรัตนา อุตตสุรดี (ประธานกลุ่ม) ผู้ให้ข้อมูลรอง คือ ผู้ที่ ส่งเสริม และสนับสนุนกลุ่ม นายสนอง พอกศักดิ์ (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก) และ นายจิรพงศ์ เอียดสี (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4)

เครื่องมือรวบรวมข้อมูล

1. เครื่องบันทึกภาพ เป็นการใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐานในการวิจัย เพราะขณะสัมภาษณ์อาจจะต้องใช้กล้องถ่ายรูปในการเก็บภาพเพื่อนำมาใช้ในการวิจัย
2. บันทึกการสังเกต เป็นแบบที่ใช้ในการสังเกตในขณะที่สัมภาษณ์ หรือเพื่อสังเกตการณ์ ตอบคำถามของผู้ถูกสัมภาษณ์ว่าตอบตรงประเด็นและตามข้อมูลจริงเท็จเป็นการสังเกตกำหนดแนวทาง โดยการใช้สายตา
3. แบบสัมภาษณ์ เป็นแบบที่ผู้วิจัยได้ตั้งคำถามไว้เพื่อต้องการเก็บบันทึกข้อมูลในการวิจัยพร้อม ทั้งรวบรวมข้อมูลให้ได้มากที่สุด และตรงประเด็นมากที่สุด
4. เครื่องบันทึกเสียง เป็นการใช้เครื่องบันทึกเสียงตอนสัมภาษณ์เนื่องจากบางครั้งการจดบันทึกที่ระหว่าง สัมภาษณ์ไม่ทันก็ยังมีเครื่องบันทึกเสียงเป็นเครื่องสำรองข้อมูลได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. สำรวจพื้นที่ในชุมชนเพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนหลังจากนั้นจึงไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ของกลุ่มสตรีบ้านโตะเมือง
2. สร้างความสัมพันธ์ และแนะนำตัวเบื้องต้นเพื่อนำไปสู่การปรับตัวให้เข้ากับชุมชน
3. ประสานงานโดยใช้เครื่องมือเพื่อเก็บข้อมูลรายละเอียดแบบเจาะลึกโดยนัดวันเวลา และสถานที่ จากนั้นผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลและรายละเอียดแต่ละประเด็นโดยพบปะพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมาย พร้อมถ่ายภาพประกอบ
4. รวบรวมวิเคราะห์ และสรุปผลหากปรากฏว่าขาดรายละเอียดข้อมูลส่วนใดก็ไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่องการทำเทียนหอม เมื่อรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบเนื้อหาอย่างถูกต้องเรียบร้อยแล้ว จึงนำข้อมูลมา วิเคราะห์เพื่อให้ได้เนื้อหาที่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ผู้ทำวิจัยทำการศึกษาและนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการการเกิดกลุ่มอาชีพเทียนหอม

- 1.1 ขั้นก่อตัวของกลุ่ม พบว่า มีการติดต่อการทำผลิตภัณฑ์เทียนหอมในงานมงคลต่าง ๆ
- 1.2 ขั้นดำเนินการปฏิบัติ พบว่า รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มโดยวางแผน และกฎระเบียบของกลุ่ม
วางแผนการทำงาน และเริ่มลงมือปฏิบัติงานตามหน้าที่รับผิดชอบ
- 1.3 ขั้นการขยายตัวของกลุ่ม พบว่า ได้รับการติดต่อจากลูกค้าในการทำของชำร่วยในงานมงคลต่าง ๆ จึงเกิดการขยายตัว
- 1.4 ขั้นการมีส่วนร่วม พบว่า กลุ่มประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ กลุ่มมีความเข้มแข็ง

ภาพที่ 1 วิธีการเตรียมอุปกรณ์ในการทำเทียนหอม

ขั้นก่อตัวของกลุ่ม การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนกรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง

“การจัดตั้งกลุ่มอาชีพเทียนหอม เกิดจากมีสมาชิกได้ไปร่วมงานในพิธีงานต่าง ๆ แล้วเห็นเทียนหอมเป็นของชำร่วยในงานเลยเกิดไอเดียจะทำ เทียนหอมขายแล้วได้ทำการรวมกลุ่มขึ้นมาจากชาวบ้านละแวกนั้น แล้วขยายใหญ่ขึ้นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา” (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก, 2566)

ขั้นดำเนินการปฏิบัติ

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนกรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง

“หลังจากที่พูดคุยร่วมกัน จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มกลุ่มได้พูดคุยตกลงกันว่าต้องมีการวางแผน วางกฎระเบียบและวางแผนในการทำงานของกลุ่ม” (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก, 2566)

ภาพที่ 2 ขั้นตอนการทำเทียนหอม

ขั้นการขยายตัว

“เมื่อรวมกลุ่มแล้ว เริ่มทำเทียนหอมขายได้รับการตอบรับจากลูกค้า จึงได้มีการขยายตัวโดยเพิ่มมีการผลิตเพิ่มขึ้นเมื่อกลุ่มมีการเจริญเติบโตจึงมีการขยายการผลิตของกลุ่ม โดยการรับทำแล้วส่งออกไปในงานต่าง ๆ ” (ประธานกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม, 2566)

ภาพที่ 3 ผลงานในการทำเทียนหอม

2. สภาพปัญหาของกลุ่มกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม

2.1 สภาพปัญหาการผลิต พบว่า เกิดปัญหาในขั้นตอนผสมเทียนเพราะหากเราใช้วัสดุไม่ทนทานอาจทำให้เทียนเสียหาย

2.2 สภาพปัญหาการบรรจุภัณฑ์ พบว่า บรรจุภัณฑ์บางชิ้นไม่ได้มาตรฐาน

2.3 สภาพปัญหาด้านการตลาด พบว่า บางครั้งวัสดุการทำแพงเกินไป ทำให้ขาดทุน

2.4 สภาพปัญหาการบริหารจัดการกลุ่ม พบว่า เกิดความขัดแย้งกันในบางเรื่องแต่เป็นส่วนน้อย

สภาพปัญหาการผลิต

“ทางกลุ่มมีปัญหาในด้านการผลิต เนื่องจากเครื่องมือที่ใช้ไม่มีความทันสมัย ทำให้ผลิตออกมาช้า นอกจากนี้แล้วยังมีปัญหาเกี่ยวกับวัตถุดิบ ซึ่งในบางช่วงวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต เช่น พาราฟิน มีราคาแพง” (ประธานกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม, 2566)

สรุปได้ว่า สภาพปัญหาของกลุ่ม ด้านปัญหาการผลิต พบว่า ทางกลุ่มมีปัญหาในด้านการผลิต เนื่องจากเครื่องมือที่ใช้ไม่มีความทันสมัย ทำให้ผลิตออกมาช้า นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับวัตถุดิบ ซึ่งบางส่วนหามาจากภายในชุมชนไม่ได้ จึงนำมาจากภายนอกชุมชน

สภาพปัญหาในการบรรจุภัณฑ์

“บรรจุภัณฑ์มีราคาสูง จึงต้องมีการสับทบทุนกันภายในชุมชนเพื่อที่จะซื้อบรรจุภัณฑ์ที่ต้องการ” (ประธานกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม, 2566)

สรุปได้ว่า สภาพปัญหาบรรจุภัณฑ์ที่ใช้ในการใส่เทียนหอม ซึ่งมีราคาที่สูงจึงทำให้มีการกสมทบทุนภายในกลุ่ม เพื่อที่จะได้มีเงินลงทุนในการซื้อบรรจุภัณฑ์ที่จำเป็นต้องใช้ในการทำเทียนหอม

สภาพปัญหาด้านการตลาด

“มีการส่งออกผลิตภัณฑ์ที่ไม่แน่นอน เพราะถ้าไม่มีคนติดต่อมาให้ทำของชำร่วย หรือไม่มีการจัดบูธกิจกรรมของจังหวัดก็จะมีรายได้เข้ามายังกลุ่ม” (ประธานกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม, 2566)

3. กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม

- 3.1 การก่อตัวของเครือข่าย
- 3.2 การสร้างและพัฒนาเครือข่าย
- 3.3 การบริหารจัดการเครือข่าย
- 3.4 การขยายผลของเครือข่าย

“เน้นให้ทุกคนในชุมชนที่ว่างงาน หรือที่ยังไม่มีงานทำได้ร่วมกันทำกิจการของกลุ่มในชุมชน และมีการผลิตสินค้าให้คนในชุมชนที่สนใจมาร่วมกันทำงานในกลุ่ม เพื่อได้พัฒนาชุมชน และกลุ่มเทียนหอมต่อไป” (ประธานกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม, 2566)

“ต้องการให้ทางกลุ่มมีการขยายส่งเสริมการพัฒนากลุ่มให้มีการประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง เพื่อพัฒนากลุ่มให้มั่นคงมากขึ้น” (ประธานกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม, 2566)

จากการศึกษาสรุปได้ว่า พัฒนาการการก่อเกิดกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม กรณีศึกษา: กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม หมู่ที่ 4 ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง 1) ขั้นตอนก่อตัวของกลุ่ม พบว่า การจัดตั้งกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาต่างภายในชุมชนจึงเห็นว่าส่วนใหญ่รายได้ไม่เพียงพอในการดำรงชีวิต อยากมีอาชีพเสริม มาช่วยเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวจึงคิดทำเทียนหอม เนื่องจากมีความรู้ และมีวัตถุดิบพร้อม 2) ขั้นตอนดำเนินการปฏิบัติ พบว่า หลังจากที่ได้พูดคุยร่วมกัน จึงได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มพูดคุยตกลง กันจึงต้องมีการวางแผน วางกฎระเบียบ และวางแผนงานในการทำงานของกลุ่มรวมตัวกันตั้งกลุ่ม

อาชีพการทำเทียนหอมวางแนวทางการทำงาน แยกตามหน้าที่การปฏิบัติงาน แบ่งปันหน้าที่ความรับผิดชอบ ความถนัดของแต่ละคนแล้วจึงลงมือทำเทียนหอม 3) ขั้นการขยายตัวของกลุ่ม พบว่า เมื่อรวมกลุ่มแล้ว เริ่มทำเทียนหอม ได้รับการตอบรับจากลูกค้า จึงได้มีการขยายตัว โดยเพิ่มมีการผลิตเพิ่มขึ้น เมื่อกลุ่มมีการเจริญเติบโต จึงมีการขยายการผลิตของกลุ่ม โดยการระดมทรัพยากรการผลิตจากภายใน และภายนอกชุมชน มีการตอบรับจากลูกค้า เมื่อซื้อไปใช้แล้วกลับมาซื้อใหม่ และได้ไปทำของชำร่วยในการมงคลต่าง ๆ มีการขยายการผลิตเพิ่มขึ้น 4) ด้านขั้นตอนความสามัคคี กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอมมีความสามัคคี และเข้มแข็งเนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนในครอบครัว ทุกคนในกลุ่มมีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ จนทำให้งานกลุ่มสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ โดยหลังจากกลุ่มมีความเข้มแข็งแล้ว จึงมีความคิดที่จะทำเป็นสินค้า OTOP ของชุมชน โดยการรับสมาชิกเพิ่มขึ้น มีการติดต่อประสานงานกับกลุ่มจากภายนอก เพื่อนำสินค้าไปขาย หรือเพื่อหาวัตถุดิบในการผลิตต่อไป

สภาพปัญหาของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม กรณีศึกษา: กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอมหมู่ที่ 4 ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง 1) สภาพปัญหาของกลุ่ม ด้านปัญหาการผลิตพบว่า ทางกลุ่มมีปัญหาในด้านการผลิต เนื่องจากวัสดุอุปกรณ์มีราคาสูง ขาดงบประมาณ ทำให้ผลิตออกมาช้า นอกจากนี้แล้วยังมีปัญหาเกี่ยวกับวัตถุดิบ ซึ่งในบางช่วงขาดแคลนวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตทำให้ต้องซื้อวัตถุดิบมาจากภายนอกชุมชน 2) สภาพปัญหาบรรทัดฐานทางกลุ่มยังไม่สวยงาม รูปทรงไม่ทันสมัย ฉลากไม่สวยงาม ทางกลุ่มมีแนวทางการคิดที่จะเปลี่ยนบรรทัดฐานรูปแบบใหม่ ให้เป็นขวดพลาสติกใส แล้วติดฉลากบรรทัดฐาน ระบุวันเดือนปีผลิต สถานที่ผลิต และสรรพคุณของเทียนหอม 3) ปัญหาด้านการตลาดของกลุ่ม พบว่า ยังมีตลาดรองรับที่ไม่แน่นอน กลุ่มผู้ผลิตเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ยังไม่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย

แนวทางการส่งเสริมกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม กรณีศึกษา: กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอมหมู่ที่ 4 ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง 1) การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนโดยการสนับสนุนงบประมาณในการผลิตให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการผลิต ให้กลุ่มมีโอกาสขยายมีการกระจายสินค้าให้กว้างขวางมากขึ้น ส่งเสริมพัฒนาการเรียนรู้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้กลุ่มมีความเข้มแข็งให้ทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น 2) การส่งเสริมการตลาด มีการบริหารจัดการและขยายตัวสินค้า ให้กว้างขวางมากขึ้น และเป็นที่ยอมรับ มีกาประชาสัมพันธ์แหล่งผลิตเพื่อให้เป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้นและมีการส่งเสริมการตลาดในรูปแบบ การขายผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต สื่อออนไลน์ต่าง ๆ สนับสนุนให้เป็นสินค้าประจำตำบล 3) การส่งเสริมการผลิตจัดให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาภายในชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนต่อไป นอกจากนี้ควรมีการของบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ เพื่อจัดหาอุปกรณ์ในการผลิตที่ทันสมัยยิ่งขึ้น มีการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชที่ใช้ในการทำเทียนหอม เช่น ตะไคร้หอม ใบมะกรูด และดอกไม้ต่าง ๆ ที่จะนำมาตกแต่งเทียนหอม เพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการผลิต โดยที่ไม่ต้องออกไปซื้อข้างนอกหมู่บ้าน

อภิปรายผล

1. พัฒนาการการเกิดกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม

1.1 ขั้นก่อตั้งของกลุ่ม พบว่า การจัดตั้งกลุ่มอาชีพเทียนหอมเกิดจากมีสมาชิกได้ไปร่วมงานในพิธีงานต่าง ๆ แล้วเห็นเทียนหอมเป็นของชำร่วยในงานเลยเกิดไอเดียจะทำเทียนหอมขายแล้วได้ทำการรวมกลุ่มขึ้นมาจากชาวบ้านละแวกนั้นแล้วขยายใหญ่ขึ้นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ปาริชาติ วลัยเสถียร เรื่องกระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา กล่าวว่า ขั้นก่อตั้งของกลุ่มที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนกระทั่งกลายเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้ตระหนักถึงที่เผชิญอยู่เกิดแกนนำในการประสานความสนใจร่วมในการรวมกลุ่ม (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543) พบว่าสอดคล้องกับการศึกษาของ บัณฑิต อ่อนดำ เรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบท กล่าวว่า ประสพการณ์จากโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วม

ของเกษตรกรในงานพัฒนา (SFPP) พบว่ากระบวนการกระตุ้นให้เกิดกลุ่มของเกษตรกรรายย่อยนั้น ประกอบด้วย ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมกลุ่ม(pre group stage) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เกษตรกรตำบลเข้าไปสร้างความคุ้นเคย การยอมรับและความไว้วางใจ จากชุมชน (บัณฑิร อ่อนดำ, 2533) รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ มยุรา ปะลาวัน เรื่อง การดำรงอยู่ของกลุ่มอาชีพในชุมชนผู้ประสบภัยคลื่นยักษ์สึนามิ:กรณีศึกษากลุ่มเครื่องแกงตำมื่อบ้านเกาะมุกด์ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง พบว่า หลังจากที่ชุมชนบ้านเกาะมุกด์ได้รับความเสียหายจากคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 และชุมชนได้รับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการช่วยเหลือให้ตั้งกลุ่มอาชีพ เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมเนื่องจากรายได้จากการประมงซึ่งเป็นอาชีพหลักลดน้อยลง ปัจจัยภายในที่สนับสนุน การดำรงอยู่ของกลุ่ม ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มนั้นเกิดจากความต้องการของสมาชิกกลุ่มที่ต้องการมีรายได้เสริม และได้ลดจากการประสบภัยสึนามิเนื่องจากได้พบปะกันเมื่อมีการรวมกลุ่ม (มยุรา ปะลาวัน, 2550)

2. สภาพปัญหาของกลุ่ม

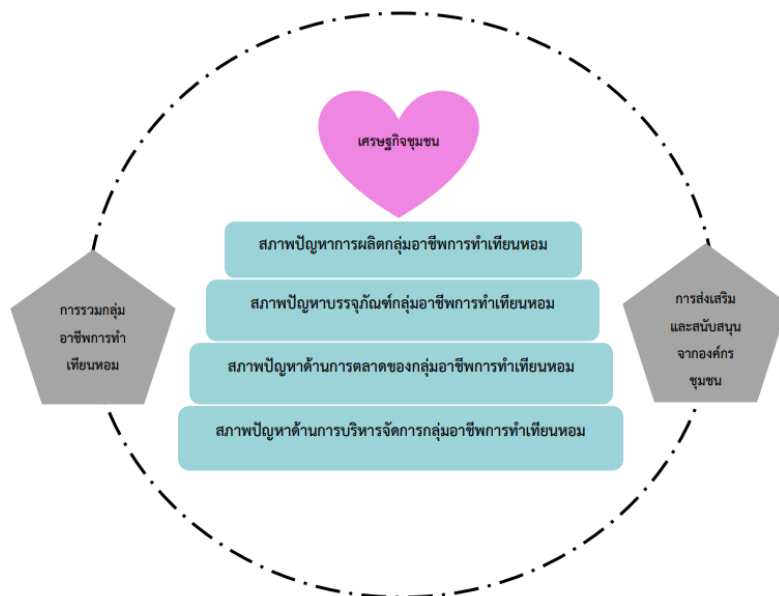
2.1 สภาพปัญหาการผลิต พบว่า ทางกลุ่มมีปัญหาในด้านการผลิตเนื่องจากเครื่องมือที่ใช้ไม่มีความทันสมัยทำให้ผลิตออกมาช้านอกจากนี้แล้วยังมีปัญหาเกี่ยวกับวัตถุดิบซึ่งในบางช่วงวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเช่นพาราฟินมีราคาแพง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรทิพย์ เรืองกุล เรื่องกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ในเขตเทศบาลเมืองกำแพงเพชร ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่เกิดจากกิจกรรมการผลิตหรือที่ต้องอาศัยฝีมือ และความชำนาญและปัญหาด้านเงินทุนที่มีไม่เพียงพอ ปัญหาที่เกิดจากกิจกรรมการค้า และการบริการกลุ่มยังไม่มีแนวคิดในการผลิตของกลุ่มเชิงธุรกิจ ไม่มีการพัฒนากระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีวิชาการเข้ามาช่วย (อรทิพย์ เรืองกุล, 2547) พบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุธิพร ทองงาม เรื่องการพัฒนาศักยภาพกลุ่มอาชีพ ตำบลฉลอง อำเภอมือง จังหวัดภูเก็ต ผลการศึกษาพบว่าปัญหาด้านการจัดการกลุ่ม พบว่า กลุ่มขาดการจัดการกลุ่มที่เหมาะสมทั้งในด้านการจัดการกลุ่มขึ้นวางแผน การจัดการกลุ่มขึ้นการดำเนินงาน การจัดการกลุ่มขึ้นการติดตาม และประเมินผลทำให้ขาดการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเงินสนับสนุนที่ได้รับไม่เพียงพอที่จะนำมาพัฒนากลุ่มให้ประสบความสำเร็จตามที่ควรจะเป็นปัญหาด้านการผลิต และการตลาด พบว่า การขาดความรู้ความเข้าใจในด้านการผลิตและการตลาดส่งผลให้กลุ่มไม่สามารถเพิ่มช่องทางในการจัดจำหน่ายสินค้าและไม่สามารถก้าวเข้าสู่ระบบธุรกิจแบบเต็มรูป (สุธิพร ทองงาม, 2550) รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ มยุรา ปะลาวัน เรื่อง การดำรงอยู่ของกลุ่มอาชีพในชุมชนผู้ประสบภัยคลื่นยักษ์สึนามิ: กรณีศึกษากลุ่มเครื่องแกงตำมื่อ บ้านเกาะมุกด์ตำบลเกาะลิบง อำเภอกันตัง ผลการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการกลุ่มกลุ่มมีการบริหารจัดการ ด้านองค์กรแบบไม่เป็นทางการกลุ่มมีผู้นำตามตำแหน่ง คือ ประธานกลุ่มและผู้นำตามธรรมชาติ คือ รองประธาน โดยรองประธานทำหน้าที่บริหารจัดการเกือบทุกเรื่องของกลุ่มยกเว้นเรื่องการผลิตเพราะว่าการผลิตสินค้าของกลุ่มต้องใช้แรงงานจากสมาชิกหลายคนที่ต้องทำร่วมกัน (มยุรา ปะลาวัน, 2550) อภิปรายผลได้ว่า ปัญหาการผลิต เกิดจากการขาดแคลนเงินทุนการผลิตสินค้าและบริการในท้องถิ่น ส่วนใหญ่เป็นกิจการขนาดเล็กทำในครัวเรือนหรือรวมกลุ่มผลิตมีเงินทุนน้อยเข้าไม่ถึงแหล่งสนับสนุนเงินปัญหาข้างต้นที่เกิดขึ้นมิใช่เกิดจากผู้ผลิตทั้งหมด บางครั้งอาจเกิดจากตัวลูกค้าเองก็ได้ เนื่องจากไม่ทราบความต้องการที่แท้จริงของตนเองสั่งสินค้า

3. กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนของกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม

การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนกรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโต๊ะ เมืองตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รุ่งทิพย์ เสมอเชื้อ การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนของกลุ่มอาชีพไม่ควาตลาดดอกแก้ว: กรณีศึกษา ตำบลลงสุวรรณ์อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ผลการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนของกลุ่มด้านการตลาด ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด คือ ผลิตภัณฑ์การบริหารจัดการด้านผลิต ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า กระบวนการผลิต การบริหารจัดการด้านการบริหารองค์กร ได้แก่การวางแผน การจัดองค์กร การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ การบริหารจัดการด้านการเงินและบัญชี ได้แก่ สภาพคล่องทางการเงิน โครงสร้างเงินทุน การจัดทำ

บัญชีและงบประมาณการเงินคือ การจัดทำบัญชีและงบการเงิน (รุ่งทิพย์ เสมอเชื้อ, 2550) พบว่าสอดคล้องกับการศึกษาของ ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์ เรื่องเศรษฐกิจชุมชน: ทางรอดที่ยั่งยืนของชาติ ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนมีลักษณะสำคัญครบถ้วนเป็นหน่วยการผลิต แรงงานของสมาชิกมีครบถ้วนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการอยู่รอดของครอบครัวต่อความพอเพียงและตามความสามารถในการพึ่งตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนเป็นตัวของตัวเองมีพลวัตและสามารถที่จะอยู่รอดด้วยตนเองได้พัฒนาการของระบบทุนนิยม (ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์, 2540) พบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรทิพย์ เรื่องกุล เรื่องกลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกำแพงเพชร ผลการศึกษาพบว่าผลการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและภายนอกของเศรษฐกิจชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกำแพงเพชรที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน พบว่า จุดแข็ง ได้แก่ ผลผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น วัตถุดิบและแรงงานที่ใช้มีอยู่ในท้องถิ่น ผลผลิตภัณฑ์สามารถจำหน่ายในราคาถูกทำให้สามารถแข่งขันในตลาดและเป็นกลุ่มขนาดเล็ก จุดอ่อน ได้แก่ ผลผลิตภัณฑ์มีความซ้ำซ้อนกับผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ในท้องตลาดมีเงินทุนน้อย ขาดการสนับสนุน ขาดความรู้ ความเข้าใจในหลักการและการดำเนินงาน โอกาส ได้แก่ รัฐบาลให้การสนับสนุน และมีโครงการพัฒนาทางด้านการให้ความรู้ เทคโนโลยี ฯลฯ และให้การส่งเสริมการจัดงานแสดงสินค้าตามที่ต่าง ๆ การคมนาคมที่มีเส้นทางคมนาคมติดต่อได้สะดวก และเทคโนโลยีและการติดต่อสื่อสารในปัจจุบันมีการพัฒนาขึ้นมาก จึงทำให้กลุ่มสามารถเลือกใช้ได้อย่างเหมาะสม (อรทิพย์ เรื่องกุล, 2547) รวมทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นงนุช พันยาก เรื่อง เศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาธุรกิจผ้ากาบบัวบ้านโนนสว่าง ตำบลโนนสว่าง อำเภอกุดข้าวปุ้นจังหวัดอุบลราชธานีผลการศึกษาพบว่า ด้านการร่วมมือประสานงานกับชุมชนมีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ วัดในหมู่บ้าน สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอกุดข้าวปุ้น องค์การบริหารส่วนตำบลโนนสว่าง สำนักงานเกษตรอำเภอกุดข้าวปุ้น ที่ทำการกำนัน ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านและมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี โดยมีจุดประสงค์เพื่อของบประมาณสนับสนุนการฝึกอบรมเพิ่มทักษะปฏิบัติในกระบวนการผลิต การตลาด การยกระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์และนำศึกษาดูงานแหล่งเศรษฐกิจชุมชนอื่น ๆ (นงนุช พันยาก, 2549) อภิปรายผลได้ว่า การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนโดยการสนับสนุนงบประมาณในการผลิตให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการผลิต ให้กลุ่มมีโอกาสขยายมีการกระจายสินค้าให้กว้างขวางมากขึ้น

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 4 เศรษฐกิจชุมชน

จากการศึกษาสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ อธิบายได้ว่า การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นการสร้างอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชน และเป็นส่วนกลางในการต่อยอดการผลิตในการผลิตผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นการส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชนและยังสามารถที่จะขับเคลื่อนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน โดยกระบวนการรวมกลุ่มจากมีสมาชิกได้ไปร่วมงานในพิธีงานต่าง ๆ แล้วเห็นเทียนหอมเป็นของช่วยในในงานเลยเกิดไอเดียจะทำเทียนหอมขายแล้วได้ทำการรวมกลุ่มขึ้นมาจากชาวบ้านละแวกนั้นแล้วขยายใหญ่ขึ้นตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา บริบทของคนในชุมชนและผลของการรวมกลุ่มทำให้คนในชุมชนที่ขาดอาชีพหรือรายได้ภายในพื้นที่มีความคิดและตระหนักถึงคุณค่าของการทำผลิตภัณฑ์ที่ทำให้เกิดรายได้ ทำให้คนในชุมชนได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์

สรุปและข้อเสนอแนะ

ด้านองค์ความรู้จากการทำเทียนหอม การศึกษาเรื่อง กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง องค์ความรู้ที่มีบางก็เกิดจากประสบการณ์และการคิดค้นจากวิถีชีวิตภายในชุมชน เช่น เวลาต้มเทียนถ้าให้หม้อที่ต้มเทียนสัมผัสกับไฟโดยตรง จะทำให้เทียนกระเด็นใส่ แต่ถ้านำภาชนะใส่น้ำแล้วเอามาตั้งบนไฟแล้วนำหม้อมาตั้งอีกทีจะทำให้เทียนไม่กระเด็นใส่ หรือหากจะทำเทียนเป็นชั้น หรือทำเทียน 2 สี ให้เทียนสี ที่ 1 ลงไปในพิมพ์ก่อนปล่อยให้เทียนเกือบแข็งตัว (สังเกตดูเนื้อเทียนจะเป็นสีขุ่นมาก) แล้วเทเทียนสี ที่ 2 ลงไป อาจทำสลับกันเป็นชั้น ๆ แต่ต้องทิ้งให้แต่ละชั้นเย็นตัวเสียก่อน แต่ไม่แข็ง เพราะหากแข็งตัวแล้วเทียนจะไม่ติดเป็นเนื้อเดียวกัน ทั้งนี้สภาพปัญหาในการทำเทียนหอม กรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ปัญหาที่เกิดขึ้นหรือเจอบ่อยที่สุด คือ เมื่อมีมอเตอร์ที่เข้ามาต่วน ทำให้วัสดุบางอย่างสิ่งไม่ทันจึงมีการหาซื้อแถว ๆ บ้าน ทำให้มีราคาที่สูงกว่าปกติที่ซื้ออยู่ตลอด อีกทั้งแนวทางส่งเสริมการทำเทียนหอม กรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง การส่งเสริมอาชีพคนในชุมชนทำให้คนในชุมชนมีรายได้และยกระดับชุมชนนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนพึ่งตนเองได้เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ชุมชนเข้มแข็ง เพื่อการพึ่งตนเองและการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นหลัง ข้อเสนอแนะ 1) ควรจัดศูนย์อบรมอาชีพให้กับบุคคลภายนอกโดยไม่มีค่าบริการเพื่อเป็นการช่วยเหลือบุคคลที่อยากมีรายได้เสริมได้มีความรู้ในการสร้างอาชีพ 2) ส่งเสริมให้คนในชุมชนเปิดตลาดในชุมชน 3) กลุ่มควรมีการประชุมสัมพันธผลิตภัณฑ์ของกลุ่มตามสื่อต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการเปิดตลาดให้กว้างขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ชนนุช พันยาก. (2549). เศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาธุรกิจผ้าก๊วยบ้านโนนสว่าง ตำบลโนนสว่าง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา สาขาวิชาสังคมศาสตร์การพัฒนา. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบางหมาก. (15 มกราคม 2566). กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน กรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง. (วรัญญา ชิกขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- บัณฑิต อ่อนดำ. (2533). ยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประทีป วีรพัฒนนิรันดร์. (2540). เศรษฐกิจชุมชน: ทางรอดที่ยั่งยืนของชาติ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัย และให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ประธานกลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม. (15 มกราคม 2566). กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชน
กรณีศึกษา กลุ่มอาชีพการทำเทียนหอม บ้านโตะเมือง ตำบลบางหมาก อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง.
(วรัญญา ชิกขำ และคณะ, ผู้สัมภาษณ์)
- ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). กระบวนการ และเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มยุรา ปะลาวัน. (2550). การดำรงอยู่ของกลุ่มอาชีพในชุมชนผู้ประสพภัยคลื่นยักษ์สึนามิ: กรณีศึกษากลุ่ม
เครื่องแกงตำมือบ้านเกาะมุกด์ ตำบลเกาะลิบง. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา. มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- รุ่งทิพย์ เสมอเชื้อ. (2550). การบริหารจัดการธุรกิจชุมชนของกลุ่มอาชีพไม้กวาดลายดอกแก้ว: กรณีศึกษา
ตำบลดงสุวรรณ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา. ใน สารนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการ
จัดการทั่วไป. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- สุลีพร ทองงาม. (2550). การพัฒนาศักยภาพกลุ่มอาชีพ ตำบลฉลอง อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต. ใน วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา. มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.
- อรทิพย์ เรืองกุล. (2547). กลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในเขต เทศบาลเมืองกำแพงเพชร. ใน วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนา. มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.